

nemzeti elhivatottság és a nép lelkében még érintetlenül élő hagyomány értékeinek elkötelezett híve és csodálója — a szülőföld és a kisebbségbe került magyar közössége mellett döntött. Döntése és szándéka mellett élete végéig kitartott, akkor is rendíthetetlen maradt, amikor építészként, íróként, értelmiségiként tevékenysége látszólag ellehetetlenült. Ha építeni nem lehetett, rajzokban örökítette meg a hagyományos erdélyi világot, s amikor az írást is megtiltották, lapot szerkesztett, és ismeretterjesztő tanfolyamokat tartott. Kolozsvár szabad polgárainak sok évszázados példamutatása nyomán keresett és talált lehetőséget az önmegvalósításra. Ezzel az igyekezetével vált a nemzet történelmének legtragikusabb századában erőt adó példaképpé.

Jelenlétével, megingathatatlan hitével rangot adott a magyarságnak. Kós Károly azon nagyjaink sorába tartozott, akik a legreménytelenebb helyzetben is megmutatták a túlélés értelmét és lehetséges diadalát, s ezzel kötelezettségeinkre is figyelmeztettek. Egyszersmind azt is megmutatta, hogy csak a századoktól tanult, következetes belső építkezéssel lehet meglegelni azt a bizonyos kegyelmi állapotot, amely egyszerre kiválasztottá avatja az embert. „Soha nem volt kitarulkozó természet — írta a már idézett tanulmányában Benkő Samu —, írásaiban zord férfiszeméremmel inkább elfojtotta, semmint szabadjára engedte a magánéletből feltörő érzelmeket, a belőlük sarjadó gondolatokat, ami egyébként természetes velejárója minden lírai megmutatkozásnak.” Nemcsak üzeneteiben és nemcsak megfogalmazott gondoljaiban rejlik a Kós Károly-i tanítás, hanem a teljes valóját kitöltő szellemében. (*Szépirodalmi—Kriterion*, 1991.)

MÁK FERENC

Beke György erdélyi gondolatai

„Nézz uram a hátad mögé is
ott is lakoznak
s örülnének a mosolyodnak”

(KÁNYÁDI SÁNDOR:
Isten háta mögött)

Beke György egyik vallomásában, a *Túlélő képek* című kötetben Kántor László művészfotóinak tükrében vizsgálhatja önmagát, az arc ráncait, a fejjállást, szemeinek tükrét, a pillanatra megálló mozdulatot. Úgy érzi, hogy olykor szeme sarkában halvány mosoly rejtőzik, „szelíd derűt” vesz észre, mely csak édesapjának temetésén tűnt el. Eltűnődik azon — most éppen önmaga felé forgatva a művészi ábrázolás kameráját —, hogy évtizedekkel maga mögött, rendszeres írói-újságírói munkájára visszapillantva: életpályája közben mennyi volt a kényszeredett és a valóságos derű? Mennyi a „beidegződöttség”, a „kísértet-derű”, a félelem által előhívott mosoly? S mennyi mögötte a keserű számvetés, komor önvizsgálat, kétségbeesett elzárkózás, elfojtott kiáltás? Hiszen a *Túlélő képek* közeli felvétele, a negyvenkettedik oldalon levő kalapos kép — egyértelműen komor, háttérben egy épület falával, egy rácsozott ablakkal. Maga az író is lehántja magáról a felesleges költői kérdéseket, feltételezett kettősséget, s így vall keserűségéről, a kötetek köre font „szögcsődről”, a „boltívek teherbírását” nehezen elviselő félelemlről: „Szeretném, ha hideg masinád és igazságra hevülő szíved megörökíthetné egyszer arcomon a gondot is. Azt a gondot, amelyet szabadon, őszintén vállalhatok ezért a földért, ezért a népért, s nem kevésbé azért is, hogy a bérlők kényszer-mosolyát gazdai alázattal és önbizalommal törölhessem — törülhessek — le az arcainkról.”

Magyar gondok Erdélyben — írja fel Beke György egyik kötetének címéül. Azonban még többet árul el az alcim: „Egyéni feljegyzések közös fájdalomokról”. Az író korábbi er-

déli riportútjain ezernyi emberi gondot szőtt egységes mű szövetévé, csaknem megyénként barangolva be országrészeket Szatmártól Biharig és Máramarosig. S ahogy Görömbei András állapította meg: Beke György a maga „valóságkutató szenvedélyével, népsorsot vigyázó ihletett riportjaival már iskolát teremtett a romániai magyar irodalomban”. Beke mindjárt a kötet első írásában, 1990 márciusában azt a kérdést teszi fel, hogy az 1989-es decemberi bukaresti események jók-e nekünk, magyaroknak? S azonnal személyes emlékéit idézi fel a körötte kavargó bukaresti utcákról, a félelem hirtelen feloldódásáról, a forradalomnak látszó pillanatokról. Közben eszébe jut megalázott nagyapjának 1918 utáni közérzete, az örök szorongások régen és most. Felveti az emberi és írói megszólalás lehetőségét, Bodor Pál keserű metaforáját, a haldoklás szabadságát anyanyelven. Beke György természetesen nem hallgathatja el a maga írói sorsát sem, a cenzúra béklyóit, a „némaságra ítéletést”, az álnéven való írás sajátságos publikációit. A *Csángó passió* című könyve különösen jelentős zaklatásokat idézett elő. Az elnémitás után és a támadások kereszttüzeiben kényszerű távozásra gondolt, Magyarországra települt át. De változatlanul erdélyi maradt, a könyvét hazaküldi — „szolgálattételre”.

Nyelvben bujdosásról vall Beke György számos írásában. A csaknem abszurd novellának beillő valóságot ábrázolja egyszer, amikor a kolozsvári utcán Cseke Péterrel menve „lélekszorító” pillanatokot élnek át: követik őket. A József Attila-versből, a Levegőt! soraiból ismert emberi kiszolgáltatottság elevenedik meg előttünk ezen írások lapjain. Hol a menedék? Hová futhat a költő? — kérdezte hajdan Radnóti, most meg Beke György. Az erdélyi történelem tragikus fejezeteit vizsgálva csak az anyanyelvbe bújhat el, csak oda menekülhet. A korábbi időszakokban is az erdélyiek mutattak példát — gondolva Aranka György mozgalmára, nyelv művelő társaságára 1793-ban. S a közelmúltban Szabó T. Attila kiemelkedő munkássága hívta fel a figyelmet a tudományos nyelv- és nemzetmentés bámulatos lehetőségeire: az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárra. Említhetjük Szabédi Lászlót, akinek tragikus sorsa a magyar nyelvvel kapcsolódott össze. S közben még nem is szoltunk a kolozsvári Szabó Zoltán stílustörténeti munkáiról vagy P. Dombi Erzsébet *Öt érzék muzsikája* című kötetéről stb. Hiszen az anyanyelv őrzése nemcsak a nyelvtörténetben, a nyelv művelésben rejlik, hanem a magyar stílus kutatásában, a nyelvi megformálás szépségének felfedezésében is. De a mindennapi élet gondjait sorolja Beke György a *Magyar gondok Erdélyben* című kötetében: a magyarul való megszólalás gondjait, a helységnevek román változatának használatát, a tankönyvek szövegének ezernyi hibáját, túlzott „feledékenységet”. S ahogy megfogalmazza: „Otthonosságunk egyik első feltétele, hogy anyánk nyelven szólalhassunk meg mindenütt.” Ez a gondolat természetesen „rimel”, összecseng Sütő András megfogalmazásával a sajátosság méltóságáról, az anyanyelv templomának építéséről, a mindannyiunk megőrzésének felelősségéről. A *Sikaszói fenyőforgácsok* című kötetében Sütő azt a hitet szeretné sugallni, hogy Erdélyben, a Békás-szoros szikláin levő fenyő máréknyi termőtalajon is megkapaszkodik, állja a szelek ostromait. Beke György pedig Márton Áron püspök emlékét, példáját idézve sugall nagyszerű emberi magatartásra.

Az iskola, a magyar iskola — az erdélyi magyarság sorsának és jövőjének egyik kulcskérdése. Beke György az *Iskola és/vagy család* című írásában a magyarság megőrzésének egyik legfontosabb gondját fejtegeti a megszűnt magyar iskolákat és magyar tagozatokat összesítve. Eljut addig a következtetésig, hogy csupán a család marad meg az „anyanyelvűség védővárának” Erdélyben. 1989 októberében teszi fel fájdalmas kérdéseit: „Fel kell készülnünk azokra az időkre is, amikor egyáltalán nem lesznek magyar iskoláink? Fel lehet-e készülni erre? »Agyunkba nem fér bele a halál« — írta naplójegyzetében, az öregedés riadalmával 1972-ben Illyés Gyula. A nemzethalál beleférhet?” És valamiféleképpen az iskolák szükségességéről vall egy egész könyvben Beke György *Régi erdélyi skólák* címmel. Egy négyszáz oldalas könyv a maga „mentsége”, az erdélyi magyar iskolák dicsérete. Az író itt igazán kibonthatja tehetségét, érzékeltetheti az olvasóval alkotói arculatának sokszínű-

ségét. Megszólal benne a magyar múlt kutatója, a friss élményeket rögzítő újságíró, a személyes emlékeit feldolgozó vallomások író, az irodalom- és művelődéstörténeti kutató stb. Beke György mindig vallomásokkal, személyességgel szólal meg, ott van valóságosan a Bethlen Kollégiumban és „tolmács nélkül” Kós Károllyal vagy Molter Károllyal, de szellemi értelemben Apáczai vagy Szabédi alakja mellett is. Felidézi Apáczai Csere János szellemét a kolozsvári Farkas utcában, s közben jó turistavezetőként elmeséli a régi és új református kollégium történetét. S közben felsóhajt: „Itt, a Farkas utcában Apáczai uram gondjára lenne szükségünk, nyelvünk megváltására.” Bemutatja Gaál György erdélyi iskolatörténész, beszámol Kristóf György tanár munkásságáról, hivatkozik az Ady által nagyon szeretett zilahi Wesselényi Kollégiumra. Majd egy szászvárosi emléket idéz fel: Kónya Samu bácsi alakját, a hajdani Székely Mikó Kollégiumból, akivel még 1938-ban találkoztam kisiskolásként. Másutt a nagyenyedi Bethlen Kollégiumról szól, mint Sütő András, odébb a vargyasi iskoláról, aztán a marosvásárhelyi református kollégiumról, a csíkszeredai katolikus főgimnáziumról stb. De a hajdani iskolák felsorolása kevés, leszűkítene az író munkáját. Ezek az írások nem iskolatörténetek. Beke György mindig szélesebb körben mozog, szemlélete minden alkalommal tágasabb. Amikor egy-egy régi iskola, kollégium képe rajzolódik ki írásaiban, akkor mindig ott él mögötte az ember: a tanár és a diák. És azok háttérében az emberi tevékenység, az irodalmi alkotások, a történelmi események. Apáczai kapcsán Áprily Lajos verse, Páskándi Géza drámája, Fábian Ernő monográfiája. Csíksomlyóról írva a középkori misztériumjátékokról szól, majd a budai Várszínházban nagy sikerrel előadott Csíksomlyói passióról. A zilahi Wesselényi Kollégiumról beszámolva természetesen a hajdani diák, Ady Endre vallomását idézi, aki Párizsba készülve fogalmazta meg sorait a kollégium szelleméről, arculatáról. A csíksomlyói ferences templom és kolostor bemutatása után szívesen fordul Orbán Balázshoz, *A Székelyföld leírása* című munkájához. Később a székelykeresztúri unitárius főgimnázium képe jelenik meg, és utána Bözödi György szavait idézi a *Székely bánja* című könyvéből.

„Ne hagyjátok az iskolát!” — írta Reményik Sándor egyik versében. Beke György régi erdélyi iskolákról szóló könyve utolsó fejezetének is ez a címe. A türelmetlen román államhatalom magyarelles, magyar iskolákat visszaszorító politikáját vizsgálja az író, és indokoltan hivatkozik Tamási Áronra, Sipos Domokosra, Szemlér Ferencre, Horváth Istvánra és másokra. Az iskolákról szóló munka így változik kicsit az erdélyi sors és irodalom ábrázolójává is. Szabédi László öngyilkossága is hozzátartozik az erdélyi iskolák történetéhez. Így ír erről Beke György: „Időben később, meghurcolások után, Szabédi László professzor is a vonat kerekei elé fekszik, bakancsát vigyázállásba zárva, mint egy katona.” Máig nyúló, kolozsvári egyetemmel kapcsolatos adatot találunk ebben a könyvben: 1968-ban vettek fel utoljára új munkatársat a magyar nyelv és irodalom tanszékre: Cs. Gyimesi Évát. Az egyetem, a felsőfokú oktatás fontossága másfelé is fordítja a könyv írójának és olvasójának érdeklődését: az erdélyi magyar irodalom felé. Beke György erdélyi iskolákról szóló könyvében természetesen nem ad irodalomtörténeti áttekintést, nem készít íróportrékat, de számos alkalommal hivatkozik az iskolák és a tanítás kapcsán a magyar irodalomra. A távolabbi múltból felidézi Petőfi és Arany munkáit, Ady és Móricz szerepét. De természetesen gyakran felmerül Elek apó, Benedek Elek és a Cimbora szerepe. Kós Károlyt felkereste a *Tolmács nélkül* című kötetbe gyűjtött interjú kapcsán is („Igen, a nyelv nagy dolog, mert az irodalmi alkotás egyetlen építőanyaga és formáló eszköze”). Most ebben a kötetben Tamási Áron *Virrasztásából*, Bözödi György *Székely bánjából*, Balázs Ferenc *A rög alatt* című önvallomásából, Jákó Zsigmond művéből idéz. Kacsó Sándor háborús emlékéiről vall itt és a *Nyomjelző rokonság* című kötetében. Balogh Edgár *Férfimunka* című 1986-os emlékiratából a kolozsvári egyetem ügyére vonatkozó részt idézi: „A nemzeti kérdés megoldásának erkölcsi próbája lett.” Hasonlóképpen fontos volt a Kallós-motívumok keresése egy korábbi kötetében (*Meghívó nélkül*), vagy a Szilágyi Domokos-epizódokat

megörökítő vallomás egy folyóiratban. Hiszen irodalomtörténeti értékű adalékot őriz meg Beke György, amikor a Szilágyi Domokossal együtt töltött napokat idézi, Bákó tájékát, a ballada motívumát, amely a költő *Bariók Amerikában* című versének kezdete; s a hazátlanság élményére gondol a csángó balladát megszólaltatva („Hova vetemedtél / hova vetemedtél / szivárvány havasról / szivárvány havasról”...)

Farkas Árpád a Beke György-jelenségről ír a *Látóban*: jóízű legendáról, „bakancsára szerelhető és összecsucskható szárnyakról”, „lelkismeret-bolygató és közösségi önérzetet sugárzó írói magatartásáról”. A költő vallomásának kulcsszava talán ez: Beke György egy-személyes intézmény, különös szívóssággal tevékenykedő író, aki a Bukaresttől Máramaros-szigetig, Bákótól Temesvárig levő körben, szétszórtságban és egységben élő magyarság gond-jait kutatja, leírja, nem felejtí. S ez a hűség sugallja legújabb kötetének, a *Világos árnyékában* című regényének egyik fő gondolatát, az 1848/49-es magyar szabadságharc katonáinak kényszerű szétszóródását. Könyvének egyik alapja, támpillére Koós Ferenc emlékirata, melyet felhasznál a *Régi erdélyi skólákban* is, a Kollégiumok egyénisége fejezetben. Itt is, ott is a szülőföld ereje, szeretete él, mely a regényben Koós felkiáltásában összegződik: „Egyedül a szülőföld nem halhat meg soha!”

SZEKÉR ENDRE

Bajcsy-Zsilinszky Endre: Erdély múltja és jövője

Különös sorsot szán a történelem néha a korábbi história súlyos kérdéseivel foglalkozó szerzőknek és az általuk megírt könyveknek. Ritka eset, hogy történeti munka *kettős fordítást* érjen meg, és egyúttal mindkét változat megjelenése indokolt legyen. Ilyen oda-vissza-fordítás kezdő lépéseként Bajcsy-Zsilinszky Endre kéziratát magyarul 1942/43 fordulójától fogva veti papírra. Az angol nyersfordítás a nyár derekára készült el; vészterhes időszaknak békét ígérő (olasz kiugrás) pillanatában. A rendkívüli helyzetben is nagy súlyt fektettek a nyelvi átültetés hitelt érdemlő és magas színvonalú megoldására. Az eleve gondos szövegfordítást a cambridge-i iskolázottságú Arthur Battiseill Yolland professzor csiszolja véglegesre. Feladatát kiválóan teljesíti, hiszen a Pázmány Tudományegyetem bölcsészeti karán, az első angol születésű lexikográfusként, már fél évszázada eredményesen dolgozott. A fordítás minősége a külföldi érdeklődés felkeltésére és befogadásra legalább a tartalmával egyenértékű hatással számolhatott, de a visszafordítást is biztonságosabbá teszi. Végül a Transylvania — Past and Future kötet Svájcban 1944 elején viszonylag gyorsan jelenhett meg.

Most a szemünk előtt ismétlődik meg, habár fél évszázad múltán, az újjáéledő Transylvania kötetével a visszafordítás példás gondossága. A sikeres közreadás, ismerve a nyelvi ide-oda átültetések buktató csapdáinak veszélyeit, kellemes olvasmányt hozott. A nagy könyvtárainkban fellelhető angol nyelvű kötet fordítását Göncz Árpád vállalta, és alapos munkával végezte el. A külföldi kiadás eseményeiről és indokairól Vigh Károly írt utószót, adatolva több egykorú közéleti tényező tevékeny közreműködését. Ugyanő készítette a mai olvasót tájékoztató jegyzeteket, bár kétséges helyesbítése, hogy a Kárpátok hegyvonulatainál

Tinódi, Budapest, 1990. 123 old. [Transylvania — Past and Future. Kundig, Geneve, 1944. 154 old. (vissza)fordítása.]